

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
ЦЕНТРАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
Кафедра психології управління

■ ЦЕНТРАЛЬНИЙ
■ ІНСТИТУТ
■ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
■ ОСВІТИ

О. О. ГОРОВА

**РЕФЛЕКСИВНА ПОЗИЦІЯ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЧИННИК
ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ ЩОДО
ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ**

*Спецкурс
для слухачів очної форми навчання
в системі післядипломної педагогічної освіти*

Київ
2023

*Схвалено і рекомендовано до друку вченою радою
Центрального інституту післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(протокол № 6 від 12 вересня 2023 р.)*

Рецензенти:

- Брюховецька
Олександра
Вікторівна** — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
- Сердюк
Людмила
Захарівна** — доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології особистості мена П. Р. Чамати Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Укладач: Горова Олена Олександрівна, доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології управління Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, Україна.

О. О. Горова

Рефлексивна позиція науково-педагогічних працівників як чинник подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій: спецкурс. Київ: НАПН України ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2023. 26 с.

Навчально-методичну розробку присвячено висвітленню особливостей формування рефлексивної позиції науково-педагогічних працівників як чинника подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій.

Розробка містить навчально-тематичний план, програмний зміст, інформаційні матеріали для спецкурсу, а також завдання для самостійної роботи, питання для самоконтролю й список використаної та рекомендованої літератури.

Призначено викладачам інститутів післядипломної педагогічної освіти, керівниками освітніх організацій, які займаються самоосвітою, а також усім, хто цікавиться проблемами психологічної підготовки особистості до професійної діяльності в умовах соціальних трансформацій.

УДК 159.9:316.61

© О. О. Горова, 2023

© ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
Навчально-тематичний план	6
Зміст спецкурсу	7
Завдання для самостійної роботи.....	8
Перелік питань до самоконтролю.....	7
Інформаційно-методичні матеріали для спецкурсу	8
Рекомендована та використана література	23

ВСТУП

Головною цінністю освіти на сучасному етапі є розвиток у людини потреби і можливості вийти за межі досліджуваного, здатності до самореалізації творчого потенціалу, спрямованості на саморозвиток та самоосвіту. У зв'язку з цим виникає необхідність у формуванні вмінь аналізувати рівень особистісного зростання та власної професійної діяльності. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та Державної програми розвитку освіти в Україні ціллю сучасної освіти стає виховання особистості, що здатна до самовизначення, самоосвіти, саморозвитку.

Впровадження інновацій – досить складне явище. На його шляху часто виникають специфічні перешкоди, зумовлені виконанням певної діяльності. Часто інновації виникають як відповідь на наявні в суспільному розвитку суперечності. Іноді їх причиною є притаманні індивідові внутрішні конфлікти.

Ставлення особистості до інновацій активно впливає на успіх становлення і прийняття суспільних і культурних змін. Складність будь-якої інновації як нової духовної реальності виявляється і в зіткненні інтересів з організаційними структурами як елементами і носіями стабільності і міцності.

Інноваційна культура забезпечує сприйняття людиною нових ідей, її готовність і здатність підтримувати та реалізовувати інновації в усіх сферах життя. Завдяки цьому інноваційна культура виконує наступні функції: трансляційну – передача з минулого в теперішній час і з теперішнього часу в майбутнє усталених типів інноваційної поведінки соціальних суб'єктів, які пройшли тривалу апробацію і набули певного ціннісного забарвлення в рамках даного суспільства; селекційну – відбір знову створених або запозичених інноваційних поведінкових моделей, які в щонайбільшій мірі відповідають потребам суспільства на певному етапі його розвитку; інноваційну певному етапі його розвитку; інноваційну – розкриття креативних можливостей описуваного соціокультурного механізму, вироблення нових типів інноваційної поведінки на основі зразків інноваційної діяльності, які виникли всередині самої культури або були щеплені ззовні.

Опір нововведенням є поширеним явищем. Він може поставати як пряма відмова від участі в інноваційній діяльності, імітація активності з одночасною демонстрацією того, що нововведення не дає позитивних результатів, тощо. Психологічні бар'єри виникають за необхідності вийти за межі звичних способів розв'язання професійного завдання, надати перевагу іншій точці зору. Вони постають як внутрішні перепони (небажання, боязнь, невпевненість тощо), що заважають людині виконувати певну дію. Одним із засобів подолання бар'єрів інноваційної діяльності є створення сприятливих умов для

рефлексії особистості.

У широкому розумінні «рефлексія» це міркування, самопізнання, осмислення, самоаналіз своєї діяльності в системі відносин зі світом, у якому живе особистість. У сучасному філософському розумінні рефлексія трактується як «принцип людського мислення, що спрямовує його на осмислення й усвідомлення власних форм і передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту й методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову й специфіку духовного світу людини».

Психологія розглядає рефлексію як процес самопізнання суб'єкта свого внутрішнього світу, стану психічних процесів. Рефлексія – не тільки знання й розуміння самого себе, а й установлення того, як інші розуміють і сприймають твою особистість, *емоційні* реакції й когнітивні уявлення. Це «процес подвійного, дзеркального взаємовідображення суб'єктами один одного, змістом якого є відтворення особливостей одне одного».

Ми виділяємо наступні підходи щодо визначення категорій «рефлексія» у сучасній педагогічній освіті:

- рефлексія, як особлива форма реальності;
- рефлексія, як механізм процесу засвоєння нових способів діяльності;
- рефлексія, як принцип мислення, що включає само осмислення;
- самоусвідомлення, самопізнання й самоаналіз суб'єктом внутрішнього світу.

Мета спецкурсу (психологічна трансформаційна гра) – Розвиток рефлексивної позиції науково-педагогічних працівників, забезпечення суб'єктності учасників освітнього процесу, яка передбачає перехід освітян від позиції об'єкту на позицію суб'єкта, рівноправного учасника та співавтора впровадження освітніх інновацій, подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій, опанування знань про ресурсні складові рефлексивної технології впровадження освітніх інновацій.

У результаті опанування змісту даного спецкурсу слухачі повинні навчитися узгодженню інтересів, суб'єкт-суб'єктній взаємодії, діалогічному спілкуванню, взаєморозумінню, вміти використовувати рефлексивні процедури усвідомлення цілей, змісту, процесів, засобів, наявних та дефіцитних ресурсів, результатів впровадження освітніх інновацій, вміти забезпечувати суб'єктність (фіксації думки, зворотних зв'язків, волевиявлення, активної діяльності), що надасть можливість, під час прийняття рішень, суттєво зменшити супротив та активувати суб'єктну позицію науково-педагогічних працівників.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва теми	Форма заняття, кількість годин			
		Тематична дискусія	Елементи тренінгу	Самостійна робота	Разом
1	Психологічні бар'єри щодо впровадження освітніх інновацій у ЗВО	2	0	3	5
2	Розвиток рефлексивної позиції науково-педагогічних працівників як чинника подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій		4	6	10
	Разом	2	4	9	15

ЗМІСТ СПЕЦКУРСУ

Тема 1. Психологічні бар'єри щодо впровадження освітніх інновацій у ЗВО *(тематична дискусія)*

Питання для обговорення

1. Освітні інновації у ЗВО.
2. Ознаки наявності психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій у ЗВО.
3. Роль особистості НПП у подоланні психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій.

Тема 2. Розвиток рефлексивної позиції науково-педагогічних працівників як чинника подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій *(трансформаційна гра)*

Вступ до психологічної трансформаційної гри – «Право вибору»

- *Мультимедійна презентація: «Що ми сьогодні будемо робити?»* (визначення мети і завдань психологічної трансформаційної гри);
- *Актуалізація знань слухачів щодо поняття «вибір» та стратегій конструктивного прийняття рішення.*

Етап 1 (підготовчий)

Мета. Слухачі формують запит на гру, актуалізуючи свої проблемні ситуації, в яких необхідно зробити вибір. Пропонують декілька варіантів рішень.

Етап 2 (діагностичний)

Мета. Визначення архетипів, субособи слухачів, якими вони є зазвичай, коли не можуть зробити правильний вибір.

Визначення перешкод, що заважають правильно обрати, знаходження

психологічних тригерів, які впливають на прийняття рішення. З'ясування притаманних особистості життєвих стратегій, які спонукають робити вибір.

Основне завдання 1 Етапу відповісти на питання «Хто Я у виборі?».

Етап 3

Мета. Виявити потреби та мотивацію, які особистість задовольняє, коли робить той чи інший вибір. Знайти інші засоби та способи задоволення цих потреб, які дадуть змогу зробити вірний вибір. З'ясувати звичний алгоритм прийняття рішення особистістю, який підхід використовується щодо вибору (чоловічий, жіночий), що заважає та перешкоджає робити вибір.

Основне завдання 3 Етапу відповісти на питання «Для чого і як Я обираю?».

Етап 4

Мета. З'ясувати яким чином особистість робить вибір, який компонент відіграє головну роль – емоційний чи раціональний. Визначити когнітивні спотворення в процесі прийняття рішення. Визначити автоматичні думки та відкоригувати їх для зменшення системних помилок мислення при необхідності обирати.

Основне завдання 4 Етапу відповісти на питання «Як Я собі заважаю робити правильний вибір?».

Етап 5

Мета. Визначення готовності прийняти на себе відповідальність за зроблений вибір, з'ясувати розуміння особистістю наслідків прийнятого рішення, виявлення внутрішніх конфліктів, які призводять до психологічних «вивертів», чим перешкоджають прийняттю рішень. Визначення особистість може поступитись та яку ціну може заплатити за свій вибір.

Основне завдання 4 Етапу відповісти на питання «Як Я розумію наслідки вибору?».

Етап 6

Мета. Визначення факторів, які можуть полегшити прийняття рішення, навчитись полегшувати процес вибору, навчитись перемагати перешкоди та розробляти план прийняття рішення.

Основне завдання 4 Етапу відповісти на питання «Який Я новий, як Я тепер вмю обирати?».

Етап 7. Заключна частина

Мета. Прийняти рішення

- *Рефлексивний аналіз:* «Що дав мені спецкурс?».
- *Анкетне опитування:* «Оцінка ефективності спецкурсу».
- *Побажання учасників один одному у вигляді «подарунків» мотивів, що забезпечують можливість вдосконалювати особистісну готовність до конструктивного вирішення конфліктів в умовах очно-дистанційної форми навчання.*

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Обґрунтувати сутність і роль рефлексивної позиції науково-педагогічних працівників у професійній діяльності.

2. Окреслити психологічні бар'єри та класифікувати їх.

3. Визначити причини виникнення психологічних бар'єрів та засоби їх подолання при втіленні інновацій у практичну діяльність.

4. Дати оцінку власній поведінці, професійній діяльності і визначити стратегію і тактику, в яких Ви частіше проявляєте рефлексивну позицію науково-педагогічних працівників як чинника подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій педагогічної взаємодії. Як, на Вашу думку, це позначається на реалізації педагогічної діяльності? Чи можна оптимізувати Вашу рефлексивну позицію, Якщо так, то яким чином?

5. Скласти власний психологічний портрет, який має враховувати наступні складові: загальні відомості про особистість, спрямованість, особливості характеру, здібності, які забезпечують особистісну готовність фахівців до конструктивного розв'язання конфліктів та ін. Доцільно пропонувати моделювати план власного розвитку особистісної готовності фахівців до конструктивного розв'язання конфліктів, план зміни іміджу та ін.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке рефлексія як психологічний феномен?

2. Розкрити сутність і показники рефлексії.

3. Які умови створення рефлексивної позиції науково-педагогічних працівників?

4. Визначити психологічні бар'єри щодо впровадження освітніх інновацій.

5. Яким чином педагогічний (науково-педагогічний працівник) може сприяти подоланню психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій?

6. Розробити план розвитку рефлексивної позиції науково-педагогічних працівників як чинника подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій.

7. Визначити когнітивні спотворення в процесі прийняття рішення НПП.

8. Розробити план розвитку інноваційного мислення у сучасного НПП.

9. Розробити план розвитку критичного мислення у сучасного НПП.

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ СПЕЦКУРСУ

БЛОК 1 ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВИЙ КОМПОНЕНТ

У кризових умовах інформаційного сьогодення сучасне українське суспільство висуває якісно нові вимоги до діяльності персоналу освітніх організацій, зумовлені актуальною потребою надання не лише якісних знань, реалізації педагогічної майстерності, здатності продукувати інноваційні ідеї щодо покращення освітньої діяльності, формування конкурентоспроможних фахівців вищої освіти, еліти сьогодення, а й бути, в умовах реального часу, здатними до подолання соціально-психологічної напруги у суспільстві, вміти як самотійно, так і навчаючи молодь, ставати суб'єктом власного життя, досягати задоволеності життям і собою, позитивно оцінюючи власну освітню діяльність і життєвий шлях загалом.

Поняття «рефлексія» трактують як розуміння власних психічних станів, особистісних проявів, емоційних реакцій, а не лише як усвідомлення людиною особливостей своєї особистості. Рефлексію розуміють як феномен, що існує з дня народження особистості, розвивається нею впродовж її життя, а також є засобом життєдіяльності взагалі, й професійної діяльності, зокрема.

Під час рефлексії людина отримує інший, на відміну від чуттєвого розуміння, досвід. Вона стає можливою, коли у людини є особливе свідоме ставлення до самого себе (Дяченко, 2016). Зокрема, особливу увагу звертає науковець Л. Рибалко на роль рефлексії у процесі самореалізації фахівця, що передбачає: здатність мислити (осмислення потреби самореалізації); свідомий процес, що передбачає усвідомлення потреби саморозкриття фахівця у професійній діяльності; самостереження як метод професійної самореалізації; здібність звертатися до власної «самості», аналізували знання про власне «Я»; самостворення, що породжує нові знання про власні можливості щодо професійної самореалізації (Рибалко, 2008, с. 265–266).

Рефлексивні механізми стали предметом спеціального дослідження – виділяє шість компонентів механізму рефлексії:

I. Рефлексивний вихід – процес виходу за межі основної діяльності та звертання до неї як до певного змісту, який потрібно зрозуміти. Його умовою є «розрив» в структурі діяльності, неможливість її подальшого здійснення в плані простої репродукції.

II. Іntenціональність – суб'єктна спрямованість на уявлення і побудову цілісного змісту рефлектуючої діяльності.

III. Первинна категоризація – категоріальне оформлення рефлексивного виходу та інтенції, яке задає загальні межі «нової» рефлексивної точки зору. У залежності від того, які категорії та логічні системи мислення використовуються, розрізняють загальні типи рефлексії;

IV. Конструювання системи рефлексивних засобів, які забезпечують визначеність усвідомленого змісту діяльності. Воно може здійснюватись різними способами, що дозволяє говорити про різні види рефлексії;

V. Схематизація рефлексивного змісту – усвідомлення цілісної картини рефлексуючої діяльності, яка забезпечує феномен її «усвідомленого інобуття»;

VI. Об'єктивація рефлексивного змісту – відрефлексована діяльність у вигляді рефлексивного опису починає існувати як модель діяльності, яка відображається приймаючи вигляд предметного змісту та об'єкту. Вона може стати предметом спеціального мисленнєвого дослідження, тобто перейти в сферу «чистого мислення».

Коротка характеристика сучасних психологічних технологій діагностики механізмів рефлексії представлена у додатку.

Досліджуючи феномен «рефлексія», А. Карпов стверджував, що визначені рівні залежать від складності змісту, що підлягає рефлексії, а це, у свою чергу, передбачає врахування трьох головних її видів: ситуативної, ретроспективної та перспективної (Карпов, 2004).

Кожен з названих видів відіграє важливу роль у роботі науково-педагогічного працівника, що дозволяє критично аналізувати і прогнозувати власну діяльність, організовувати і реорганізовувати власне особистісно-професійне становлення завдяки постійним роздумам про себе і свою діяльність у сфері освіти.

Рефлексивна діяльність у практичній діяльності фахівця потребує постійного рефлексивного аналізу різноманітних проблемних ситуацій у наданні освітніх послуг, розуміння контексту як власних дій, так і слухачів освітніх закладів, критичного оцінювання власної діяльності та самокорекції прийнятих цілей тощо. Окрім того, рефлексія також передбачає продукування інноваційних ідей, самоаналіз ступеню професійної готовності, рівня кар'єрних домагань, самооцінку професійної діяльності, успішності програвання соціальних ролей, пов'язаних з різноманітним функціям педагогічної діяльності, та інші рефлексивні процеси. Нині суспільство потребує високоосвічених, конкурентоздатних на ринку праці фахівців, мобільних, ініціативних, здатних до постійного оновлення власних знань, умінь і навичок у сфері освіти, усвідомлення особистістю себе як професіонала та власної діяльності.

Рефлексія є професійно-особистісним новоутворенням, що дозволяє

фахівцю усвідомлювати проблеми, здійснювати самопостереження, аналіз процесу та його результатів, знаходження нових ресурсів, корекцію професійної діяльності тощо. На нашу думку, рефлексуючий науково-педагогічний працівник – це думаюча людина, професіонал, здатний аналізувати, творчо розвиватись, досліджувати і вдосконалювати власний особистісний і професійний досвід, прагнути до саморозвитку і самореалізації у професійній діяльності.

У концепціях розвитку професійної рефлексії особлива увага приділяється методам активного навчання та методам актуалізації рефлексії. Зокрема, пропонуються такі шляхи розвитку рефлексії: методи вирішення різноманітних завдань з проблемно-конфліктним змістом; методи, що забезпечують структурування ситуації або проблеми і дозволяють проаналізувати дану ситуацію як зміст значно ширшого контексту; спілкування з реальним або ідеальним значущим «іншим»; методи групової психотерапії (групова дискусія та ін.); методи організації спільної діяльності в процесі рішення навчальної задачі; методи і прийоми з розвитку рефлексії в процесі спілкування з експериментатором; методика включеного конфлікту; метод цілеспрямованого формування організованого розумового міркування в ході колективного здійснення мислительної діяльності; метод проблематизації та ідеалізації; прийоми дистанціювання і децентрації; метод психодрами; рефлексивні ігри, що припускають виділення багаторівневого рефлексивного плану свідомості; організаційно-діяльнісні ігри; екзистенційнокреативні ігри; інноваційні та організаційно-навчальні ігри; рольові та імітаційні ігри; театралізації (пантоміма, педагогічний театр, театр абсурду); образотворча і літературна творчість та ін.

Професійна рефлексія вчителя являє собою процес усвідомлення, осмислення і переосмислення проблем професійної діяльності, висунення і використання засобів їх усвідомленого подолання у процесі розв'язання професійно-педагогічних завдань, вибір відповідних способів та стратегій, що є адекватними природі педагогічної діяльності і відіграють внутрішню активність її суб'єкта

БЛОК 2 ДІАГНОСТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ

Методики дослідження показників та рівнів рефлексивної позиції науково-педагогічних працівників як чинник подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій

МЕТОДИКА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ

(Карамушка, Л.М. (Ред.). (2015). Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури. Монографія. Київ: Педагогічна думка. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/10087/>)

Загальна характеристика методики:

Методика дозволяє діагностувати рівень розвитку творчого потенціалу особистості (шкала А), її здатності до креативного розв'язання проблем (шкала В) та те, наскільки креативним є робоче середовище (шкала С) та загальний творчий потенціал керівників і працівників освітніх організацій.

Окрім того, на основі порівняльного аналізу результатів, які отримані на основі трьох основних шкал опитувальника, можна зробити висновки щодо співвідношення творчого потенціалу керівників (працівників) освітніх організацій та робочого середовища.

В результаті, на основі отриманих результатів можуть бути визначені шляхи оптимізації такого співвідношення, тобто подальшого гармонійного співвідношення творчого потенціалу особистості й організації.

Інструкція для учасників опитування:

Більшість людей значно більш креативні, ніж вони думають. Цей опитувальник дозволить Вам пізнати Ваш потенціал і визначити, що саме, можливо, заважає Вам на шляху до більшого новаторства.

Прочитайте, будь ласка, наступні твердження, навпроти кожного твердження поставте знак «Х» в одну з колонок залежно від того, чи буває так завжди, часто, іноді, рідко чи ніколи.

Текст опитувальника:

	Завжди	Часто	Іноді	Рідко	Ніколи	БАЛІ
<i>А. Моя особистість</i>						
1. Мені не вистачає впевненості у собі						
2. Я ціную критичність						

3. Я боюся відрізнятися від інших						
4. Мої батьки схвалювали мою креативність						
5. Я почуваюся некомфортно в ситуації невизначеності						
6. Мені подобаються нові обличчя, місця						
7. Мені необхідно постійне відчуття порядку в моєму житті						
8. Я вважаю, що марення, мрії можуть збутися						
9. Я почуваюся ніяково, коли люди виявляють свої почуття						
10. Я отримую задоволення, граючи ролі						
11. Я досягаю більшого, коли наслідую правила						
12. Я дозволяю своїм почуттям керувати мною						
13. Мені подобається, коли мене вважають Незалежним						
14. Мені подобається бути разом з вільно мислячими людьми						
15. Я скоріше креативний, ніж активний						
16. Мені подобається зазирати далеко уперед						
<i>V. Мій підхід до розв'язання проблем</i>						
1. Стикаючись із проблемою, я роблю поспішні висновки						
2. Коли проблема виникає, я стаю об'єктивним і аналітичним						
3. Необхідні всі факти, щоб прийняти рішення						
4. Моє внутрішнє відчуття допомагає мені						
5. Я розраховую на свої минулі знання подібних проблем						
6. Я ненавиджу працювати над деталями						
7. Секрет успіху – в укомплектованому штаті Персоналу						
8. Статистичні дані та діаграми дають викривлену картину						
9. До проблем треба підходити одним і тим же чином						
10. Мене сприймають як людину, що розв'язує проблеми оригінально						

11. У мене є труднощі із ідентифікацією проблеми						
12. Я використовую спеціальні техніки для розв'язку проблеми						
13. Я сумую, якщо проблема видається надто Складною						
14. Коли інші не беруться за справу, я роблю це, якщо можу						
15. Я люблю читати інструкції перед тим, як почати щось нове						
16. Я вірю, що процес знаходження рішень – Творчий						
<i>С. Моє робоче середовище</i>						
1. Люди в моїй організації думають, що їх спосіб дій – найкращий						
2. Навколо мене креативність сприймають як ключ до виживання						
3. Межі моїх повноважень чітко визначені						
4. Тут сприймаються корисні ідеї ззовні						
5. Час для творчих роздумів в цій організації є Обмеженим						
6. Змагання між працівниками сприймається як здорове явище						
7. Я міг би охарактеризувати мою організацію як затишну та орієнтовану на співробітництво						
8. У цій організації ми любимо знаходити Проблеми						
9. Тут, якщо ви креативні, це означає – мрійник						
10. У цій організації креативним людям дають Свободу						
11. Організаційні процедури вбивають ідеї						
12. Я можу вільно висловлювати свої ідеї, не боячись, що їх вкрадуть						
13. Мене зупинять, якщо я почну пропонувати нові рішення						
14. Тут хороші ідеї являють цінність самі по собі						
15. Нові ідеї повинні бути детально описані						

16. Інновації схвалюються в цій організації						
---	--	--	--	--	--	--

Обробка та інтерпретація результатів:

Визначення креативного потенціалу:

Учасникам видається опитувальник з інструкцією. Після його заповнення пропонується самостійна обробка даних тестування за наступним алгоритмом:

1. Напишіть у кожному рядку бал, який Ви отримали після Вашої відповіді, користуючись таким ключем:

Відповіді на всі непарні питання (1, 3, 5 та ін.) оцінюються так:

Завжди – 1

Часто – 2

Іноді – 3

Рідко – 4

Ніколи – 5

Відповіді на парні питання оцінюються так:

Завжди – 5

Часто – 4

Іноді – 3

Рідко – 2

Ніколи – 1

2. Підрахуйте загальний бал для кожного розділу: А, В і С.

3. Визначте Ваш креативний потенціал, просумувавши три оцінки: А + В + С.

Одержаний результат інтерпретується відповідно до наступного опису.

А

16–37. Ваш креативний потенціал стримується деякими Вашими почуттями стосовно себе, і Ви будете здивовані, як багато креативності вивільниться одного разу, коли Ви дозволите собі бути креативним.

38–59. Ваш креативний потенціал достатньо розвинений, але не завжди проявляється. Цьому заважають деякі особливості Вашої особистості. Вам необхідно навчитися регулювати емоційні стани, знижуючи напругу. Це допомагає зменшити дію бар'єрів.

60–80. Ви висококреативні. При цьому Ви маєте здібності надихати до креативності інших.

В

16–37. Ваш стиль розв'язання проблем має тенденцію бути «книжним», йому бракує креативності.

38–59. Ваш підхід до розв'язання проблем іноді визначається ригідністю і може приводити до стандартних рішень, які більше, ніж потрібно, спираються на минулі розв'язки подібних проблем. Намагайтеся звільнитися від цього, і Ваша креативність проявить себе.

60–80. У Вас відкритий, креативний підхід до розв'язання проблем. Ви можете підтримувати інших під час розв'язання проблем. Ви можете скористатися кожним зручним випадком для того, щоб створити дух підприємництва і проблематизувати середовище навколо себе.

С

16–37. Ваше робоче середовище не підтримує креативного мислення. Подивіться на Ваші бали за пунктами А і В. Якщо вони високі, то Ви, безумовно, відчуваєте напругу на роботі. Як Ви збираєтеся боротися з цим?

38–59. Іноді важко бути креативним на Вашій роботі. Якщо у Вас високі оцінки за пунктами А і В, використовуйте Ваші можливості для того, щоб змінити середовище.

60–80. Ви працюєте в ідеальному середовищі для креативної особистості. Однак, якщо у Вас низькі оцінки за пунктами А і В, Вам слід працювати над розвитком Вашої креативного потенціалу.

Ніхто не збирається Вам заважати пропонувати нові ідеї.

А + В + С

48–111. Нині Ви розумієте, що всі ми маємо значний потенціал креативності, – йому тільки треба дати шанс проявитися. Тому позбудьтеся перепон для прояву своєї креативності зі свого боку і з боку інших.

112–176. У Вас хороший креативний потенціал, який поки прихований і стримується чи Вами особисто, чи Вашим підходом до розв’язання проблем, чи Вашим робочим середовищем. Ви в змозі змінити кожен з трьох аспектів – так чого ж Ви зволікаєте?

177–240. Ви, вочевидь, висококреативна особистість з великим потенціалом. Продовжуйте розвивати Ваш талант, прагнучи знайти нові шляхи його використання – вдома, у Ваших захопленнях, і, звісно, на роботі.

МЕТОДИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

(Холодна О.І. Технологія критичного мислення на уроках зарубіжної літератури. <http://holodnayaelena.mya5.ru/tehnologya-kritichnogo-mislennya/>)

«Сенкан»

(французька стратегія – вірш у п’ять рядків)

Це білий вірш, в якому синтезована інформація в стислому вигляді з п’яти рядків. Таке п’ятиряддя допомагає підсумувати інформацію, визначити головні ідеї, думки.

- 1) Перший рядок: один іменник – назва поняття.
- 2) Другий рядок: два прикметники – описання поняття.
- 3) Третій рядок: три дієслова – визначення дії.
- 4) Четвертий рядок: фраза з чотирьох слів – виражає відношення до теми.
- 5) П’ятий рядок: одне слово (синонім до теми) – відображення змісту чи формулювання висновку.

«Есе»

Написання есе відбувається за таким алгоритмом:

1. Збирання інформації за проблемою.
2. Аналіз інформації.
3. Виявлення власної точки зору.
4. Викладення власної точки зору.

Різновид нарису, в якому головну роль відіграє не відтворення факту, а відображення вражень, роздумів, асоціацій. Есе як метод формування критичного мислення полягає у написанні тексту в довільному стилі. Це дозволяє глибше зануритись у проблему й власний внутрішній світ під час її розв’язання, розвивати спостережливість, збагатити словниковий запас, проявити повагу як до своєї думки, так і до думок інших.

Есе:

- 1) містить тезу чи проблемне питання;
- 2) доведення аргументами (враховуються і контраргументи);
- 3) має вступ, основну частину, висновок;
- 4) написане грамотно.

«Письмове есе-роздум»

Викладач пропонує відповісти **письмово на проблемне питання за схемою:**

Висловіть власне ставлення до проблеми.

Наведіть аргументи, що підтверджують вашу позицію.

Підтвердьте наведені аргументи відомими вам фактами.

Чітко сформулюйте висновки, яких ви дійшли.

«Розумний куб»

На кожній із граней куба написано одне з питань, за яким можна дати характеристику чого-небудь, провести аналіз, порівняти тощо. Відповідь на питання дає можливість створити на заняттях ігрові моменти і дуже позитивно сприймається слухачами.

1. Опиши...
2. Проаналізуй...
3. Порівняй з ...
4. Застосуй...
5. Оціни...
6. Вислови своє ставлення...
7. Ключові слова

Метод «Прес»

Використовується у випадках, коли виникають суперечливі питання і вам потрібно зайняти й чітко аргументувати визначену позицію з проблеми, що обговорюється, переконати інших у вашій правоті. Метод дасть вам можливість навчитися формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано, в чіткій та стислій формі, впливати на думку ваших співрозмовників.

Щоб бути чітким та переконливим, ваше висловлювання повинно мати **таку структуру й етапи:**

Позиція: почніть зі слів «Я вважаю, що ...» та висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваша точка зору.

Обґрунтування: починаючи словами «...тому, що...», наведіть причину появи цієї думки, тобто поясніть, на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції.

Приклад: продовжуйте висловлювання словом «... наприклад...» та наведіть факти, дані, що підтверджують вашу позицію.

Висновки: закінchte висловлювання «Отже (тому), я вважаю...» і узагальніть свою думку, зробіть висновок про те, як необхідно діяти (це своєрідний заклик прийняти вашу позицію).

У ваших виступах, якщо це можливо, **використовуйте:**

*думку експертів;

*статистичні та наукові дані;

*закони України;

*інші допоміжні матеріали (речові докази, газетні статті, думки інших учнів, громадян тощо).

«Самооцінка»

Дає можливість залучити всіх здобувачів/слухачів до роботи на занятті. Надає вчителю та учням інформацію про необхідність корекції знань.

«Різнокольорові капелюшки»

Використовується для аналізу проблеми, ситуації, для групової дискусії, коли необхідно розглянути предмет під різним кутом зору, об'єктивно оцінити явище, змодельовати різноманітні ситуації та спрогнозувати їх розвиток. Цей метод навчає думати різними способами, по-різному оцінювати ситуацію, прогнозувати події.

Ключові слова. Допмагають розвинути вміння:

1) створювати цілісну картину, спираючись на мінімум інформації; 2) передбачати, прогнозувати; 3) виділяти головне, суттєве.

«Асоціативний кущ» (чи «Семантична карта»)

Спонукає до вільного і відкритого мислення. Стратегія використовується на етапах актуалізації і рефлексії як під час групової роботи, так і індивідуально.

1) Записати на дошці чи аркуші в центрі ключове слово чи фразу.

2) Записати будь-які слова чи фрази, які спадають на думку у зв'язку з темою.

3) Ставити знаки питання біля частин куща, в яких є невпевненість.

4) Після заповнення «куща» вказати проблеми чи теми, для розгляду яких необхідна додаткова інформація.

«Знаємо– хочемо дізнатися– дізналися»

Найкраще місце цього методу — на етапі актуалізації та мотивації навчальної діяльності учнів. У процесі роботи учнів спочатку просять подумати над тим, що вони вже знають із теми цього уроку, поставити запитання до цієї теми та знайти відповідь на ці запитання. Під час роботи учням пропонують **заповнити таблицю:**

Що знаємо

Про що хочемо дізнатися?

Про що дізналися?

«Дошка запитань»

Педагог вивішує великий аркуш паперу на видному місці в аудиторії, де слухачі можуть записувати запитання, які виникають у ході обговорень під час занять. Мета полягає в тому, щоб учні могли записати будь-які свої запитання, що виникають у них, коли вони беруть участь в обговоренні, читають щось самостійно за власним вибором чи дорученням педагога, виконують інші завдання. Складений учнями перелік запитань може стати матеріалом на занятті узагальнення й систематизації знань. У цьому переліку педагог може знайти цікаві варіанти ключових та тематичних питань, які він зможе використати при вивченні цієї теми наступного навчального року.

«Сократівське опитування»

Цей метод застосовується для прояснення ідей, дослідження контексту, розгляду основ, визначення припущень і формулювання точки зору. Питання, які ставляться під час застосування цього методу можна поділити на **декілька груп.**

Перша — запитання для прояснення:

- ✓ Що ви маєте на увазі, коли кажете...?
- ✓ Яке завдання ви збираєтесь виконувати...?
- ✓ Який приклад ви можете навести...?
- ✓ Чому ви сказали...? Як це стосується до...?

Друга група — запитання з припущеннями:

- ✓ Які припущення ви робите?
- ✓ Чому ви робите ці припущення?
- ✓ Ви припускаєте, що...?

Третя група — запитання, які визначають перспективу й точку зору:

- ✓ Чи є твоя точка зору щодо... ?
- ✓ Чи є твоя перспектива в тому, що...?

Четверта група — запитання, які визначають факти, причини та докази:

- ✓ Які твої докази для цього?

- ✓ Чому ти віриш у це? Наскільки ти впевнений у цьому?

П'ята група — запитання, які досліджують висновки та результати:

- ✓ Що є твоїм висновком?
- ✓ Що буде результатом, якщо це станеться?
- ✓ Яким буде ефект від цього?

«Обмін проблемами»

Метод кооперативного навчання, який вимагає того, щоб слухачі знайшли важливе запитання з досліджуваної теми і потім сформулювали якусь проблему на підставі запитання для того, щоб інша група вирішила її.

«Експерти проти журналістів»

Учні поділяються на **дві групи** - «експертів», що відповідатимуть на запитання, та «журналістів», що будуть ставити запитання. На дошці варто завчасно записати як приклад орієнтовний перелік запитань, що сприятимуть розвитку критичного мислення.

«Читання тексту з позначками»

Наступною важливою ознакою критичного мислення, як уже зазначалося вище, є вміння відокремлювати правдиву інформацію від неправдивої, факти від суджень, звертаючи особливу увагу на аргументованість останніх.

Слід відкрито визнати, що судження можуть бути лише приблизними, а також дбайливо добирати докази, на яких базуються ці судження. Крім того, треба чесно визнавати і переваги, і слабкі сторони як у власних аргументах та інтерпретаціях, так і під час доведення інших. Як зазначав з цього приводу Д. Гаммер, метою викладання предмета повинен стати розвиток обґрунтованого сумніву та відповідального скептицизму слухачів, а також їх розуміння. Наскільки важливим є вміння відділяти факти від суб'єктивних суджень, стає очевидним, якщо зважати на те, що текст підручників, якими доводиться користуватися нашим учням, на 60-90 % складається саме із суб'єктивних суджень автора.

Більшість авторів підручників не сприймають слухачів як незалежно мислячих особистостей, оскільки виклад матеріалу має таку форму, що унеможлиблює розвиток критичного мислення.

Наведемо декілька методів, що дозволяють формувати у слухачів вміння відділяти факти від суджень.

«М-схема»

Метод, що розвиває вміння захищати себе від маніпулятивного використання мови. Його варто використовувати при роботі з текстом, наповненим словами і термінами, що мають яскраво виражене негативне чи, навпаки, позитивне емоційне забарвлення. У таких текстах чим слабшою є аргументація певних суджень і тез, тим більше автор намагається наповнити свій виклад матеріалу «емоційними поняттями». Графічний організатор роботи з таким текстом має **вигляд таблиці, що складається з трьох колонок:**

Позитивні терміни і поняття

Нейтральні терміни і поняття

Негативні терміни і поняття

Після того, як слухачі, опрацювавши навчальний текст, заповнять таблицю, школярам пропонується **відповісти на питання:**

1. Чи підтверджені конкретними аргументами ті терміни і поняття, що використовуються автором?
2. Яку мету ставив перед собою автор, вживаючи відповідні терміни і поняття?
3. Чи погоджуєтесь ви з такими оціночними судженнями? Чому?

Привчити учнів звертати увагу на аргументованість суджень дозволить **таблиця дещо іншого змісту**, яку педагог може запропонувати заповнити слухачам при обговоренні будь-якого дискусійного питання.

Аргументи, що підтверджують судження

Явища, процеси, тенденції

Приклади

«Письмова дискусія»

На початку заняття педагог вивіщує аркуші, на яких зазначені протилежні позиції щодо обговорюваної теми. Слухачі, рухаючись по аудиторії, залишають на аркушах свої письмові відповіді, аргументації, зауваження, питання. Процес безмовного обговорення продовжується до того часу, поки учням є що написати.

ПРАВИЛА ДИСКУСІЇ (КУЛЬТУРА ВЕДЕННЯ ДИСКУСІЇ)

(Холодна О.І. Технологія критичного мислення на уроках зарубіжної літератури. <http://holodnayaelena.mya5.ru/tehnologya-kritichnogo-mislennya/>)

Дискусія дає прекрасну нагоду виявити різні позиції з певної проблеми або з суперечливого питання. Для того щоб дискусія була відвертою, необхідно

створити в класі атмосферу довіри та взаємоповаги. Тому вам бажано знати правила культури ведення дискусії.

Пропонуємо такі правила:

Говоріть по черзі, а не всі одночасно.

Не перебивайте того, хто говорить.

Критикуйте ідеї, а не особу, що їх висловила.

Поважайте всі висловлені думки (точки зору).

Не смійтеся, коли хтось говорить, за винятком, якщо хтось жартує.

Не змінюйте тему дискусії.

Намагайтеся заохочувати до участі в дискусії інших.

У своєму класі ви можете доповнити ці правила, прийняти їх після обговорення та дотримуватися під час проведення дискусій.

«Торнадо»

Педагог оголошує тему, що виноситься на обговорення, й поділяє аудиторію на **три групи**. Перша група слухачів має навести аргументи на захист певного твердження, інша група намагатиметься спростувати твердження. Завдання третьої групи полягає у формулюванні запитань із метою уточнення позиції кожної групи.

«Так і ні»

Для проведення заняття за цим методом слухачі готують **картки з написами «так» і «ні»**. Педагог зачитує твердження і дає час слухачам подумати над ним. Після самостійного осмислення запропонованого твердження слухачі показують картки, визначаючи свою позицію. Після цього педагог пропонує декільком слухачам навести аргументи на захист своєї позиції. їхні висловлювання можуть доповнити інші слухачі.

«Мозковий штурм» із використанням конвертів

Даний метод забезпечує унікальну форму **письмового розв'язання проблем**. Кожному слухачу видається конверт з окремим проблемним питанням. За певний час йому потрібно на окремій картці **письмово відповісти на проблемне питання**, аргументувавши свою думку. Після цього конверт передається наступному слухачеві, який описує власний варіант бачення проблеми. Так в конверті опиняються картки слухачів всієї аудиторії. Після опрацювання проблемних питань конверт передають своєму початковому

власникові. Він знайомиться зі змістом відповіді та узагальнює думки всього класу з цього питання.

«Метод РОФТ»

Дозволяє слухачам встановити історичні зв'язки та визначити коло історичних осіб, чия діяльність складала зміст певної історичної ситуації. Назва методу «РОФТ» — це абревіатура назв колонок таблиці, яку заповнюють учні під час опрацювання навчального тексту. Особливо підходить цей метод при роботі слухачів з історичними документами.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Визначте, які освітні інновації були впроваджені у вашому закладі освіти у попередні роки?
2. Проаналізуйте власну рефлексивну позицію як науково-педагогічного працівника.
3. Окресліть ресурсні моменти саморозвитку рефлексивної позиції як чинника подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

4. Що таке освітні інновації?
5. Які ознаки освітніх інновацій?
6. У чому полягають сутність і причини психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій у ЗЗСО?
7. Які існують методи психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій у ЗЗСО?
8. Які умови подолання психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій у ЗЗСО?
9. Якою є роль керівника у подоланні психологічних бар'єрів щодо впровадження освітніх інновацій у ЗЗСО?

РЕКОМЕНДОВАНА ТА ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Творчість як атрибут культури і особистості. *Проблеми і напрями розвитку особистісної готовності педагогічних працівників та учнів професійного ліцею до творчої та інноваційної діяльності* : зб. наук.-метод. матеріалів / за ред. А. П. Красовського і В. В. Рибалки; кол. авт. Київ : ІПППО АПН Укр. та УПТО ГУОН КМДА, 2006. С. 19–26.
2. Балахтар В. В. Рефлексія як чинник професійно-особистісного становлення фахівців у сфері соціальної роботи. *Психологічний часопис Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2018. Вип. 18. № 8. С. 9–23.
3. Власенко Ю. О. *Психологічний аналіз інноваційного потенціалу особистості* : автореф. дис. канд. психол. наук. Одеса, 2003. 24 с.
4. Герасимова О. І. Концептуальное понимание категории «Рефлексия» (историко-педагогический анализ). *Наукові праці Донецького національного тех. ун-ту. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія*. 2009. С. 10–13.
5. Глазкова І. Я. Проблема бар'єрів у сучасній педагогічній науці. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах* : зб. наук. праць Запорізького класичного приват. ун-ту. 2011. № 14. С. 129–137.
6. Дичківська І. М. *Інноваційні педагогічні технології* : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 218 с.
7. Дяченко Ю. Л., Заушнікова М. Ю. Професійна рефлексія у діяльності фахівця з фізичної реабілітації. *Молодий вчений*. 2016. № 11.1(38.1). С. 21–24.
8. Ігнатович О. До питання про основні категорії інноваційної культури педагога. *Соціальна психологія*. 2007. № 4. С. 142–148.
9. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. К. : НТУ, 2017. 172 с.
10. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни: основні вияви і ресурси. *Вчені записки Університету «Крок»*, 2022, 3(67). С. 124-133. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-124-133>
11. Карамушка Л. М. (Ред.) Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури. Монографія. Київ: Педагогічна думка. 2015. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/10087/>
12. Карамушка Л. М., Карамушка Т. В. Емпіричне дослідження особливостей психічного здоров'я вимушених «внутрішніх» переселенців в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. №2(26). С. 62-74. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2022.2.26.6>
13. Карамушка Л. М., Сняданко І. І. Психологія організаційної культури. (На матеріалі промислових підприємств). Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. Рекомендований МОН України. Київ-Львів: Край. 2010.
14. Карамушка Л. М., Терещенко К. В. Модифікація та адаптація методики «Індекс організаційної напруженості (на прикладі освітніх

організацій)» *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2018. №4(15). С. 48-59. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2018.4.15.6>

15. Карамушка Л., Терещенко К., Креденцер О. Адаптація на українській вибірці методик «The Modified BBC Subjective Well-being Scale (BBC-SWB)» та «Positive Mental Health Scale (PMH-scale)». *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2022. 3-4 (27), 85-94. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.8>

16. Кравчина, Т. (2022). РЕФЛЕКСИВНА ПОЗИЦІЯ ПЕДАГОГА: МЕТОДИ І ПРИЙОМИ РЕФЛЕКСІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. *Освіта. Інноватика. Практика*, 10(7), 39–43. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i7-006>

17. Максименко С. Д. Рефлексія – шлях до продуктивного самовизначення. *Психолог*. 2005. № 1. С. 19–22.

18. Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій: психологічний практикум. Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко, В. І. Лагодзінська, В. М. Івкін, О. С. Ковальчук ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с.

19. Миленкова Р. В. Інноваційна культура: новий підхід до розвитку сучасної особистості, школи, суспільства. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журн. 2008. № 3. С. 133–142.

20. Носков В., Кальянов А., Єфросиніна О. Соціально-психологічні детермінанти інноваційної культури в гуманітарному вищому навчальному закладі. *Соціальна психологія*. 2005. № 4(12). С. 69–73.

21. Петренко В. В. Значення інноваційної культури у процесі формування сприятливого інноваційного клімату на підприємстві *Наука и образование*. 2010/2011. URL: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/77424.doc.htm

22. *Психологічна енциклопедія* / автор-упоряд. О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.

23. Рибалко Л. С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя: дис. д-ра пед. наук. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2008. 457 с.

24. Савчин М., Студент М. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 2. С. 137–146.

25. Савченко О., Калюк О. Методика діагностики когнітивних аспектів суб'єктивного благополуччя особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2022. 1(25), 89-101. <https://doi.org/10.31108/2.2022.1.25.10>

26. Чумак О. В. Соціально-філософський аналіз поняття «інновація» та «інноваційна діяльність». *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії* : зб. наук. праць. 2009. Вип. 36. С. 152–165.

27. Холодна О.І. Технологія критичного мислення на уроках зарубіжної літератури. URL: <http://holodnayaelena.mya5.ru/tehnologya-kritichnogo-mislennya/>

28. Hammad, J., & Tribe, R. (2021). Adaptive coping during protracted political conflict, war and military blockade in Gaza. *International review of psychiatry* (Abingdon, England), 33(1-2), 56–63. <https://doi.org/10.1080/09540261.2020.1741257>
29. Kirby P., Teddlie C. Development of the reflective teaching instrument. *Journal of research & development in Education*. 1989. V. 22. № 4. P. 45–50.
30. Mann, K., Gordon, J., & MacLeod, A. (2009). Reflection and reflective practice in health professions education: a systematic review. *Advances in Health and Science Education*. 14. P. 595–621
31. Karamushka, L.M., Kredentser, O.V., Tereshchenko, K.V., Delton, Y., Arefniya, S.V., & Paskevskaya, I.A. (2022). Study on subjective well-being of different groups of population during the 2022 war in Ukraine. *Wiad. Lek.* 75(8 pt 1), 1854-1860. DOI: 10.36740/WLek202208107
32. Kassianos, A.P., Symeou, M., & Ioannou, M. (2016). The health locus of control concept: Factorial structure, psychometric properties and form equivalence of the Multidimensional Health Locus of Control scales. *Health Psychology Open*. DOI: <https://doi.org/10.1177/2055102916676211>
33. Thompson, N. & Pascal, J. (2011). Reflective practice: an existentialist perspective. *Reflective Practice*. 12(1). P. 15–26.
34. Topp, C. W., Ostergaard, S. D., Sondergaard, S., & Bech, P. (2015). The WHO-5 Well-Being Index: a systematic review of the literature. *Psychotherapy and psychosomatics*, 84 (3), 167–176. <https://doi.org/10.1159/000376585>
35. Wallston, K.A., Wallston, B.S., & DeVellis R. (1978). Development of Multidimensional Health Locus of Control (MHLC) Scales. *Health Education Monographs*, 6(1). 160–170. DOI: <https://doi.org/10.1177/109019817800600107>

Навчально-методичне видання

ГОРОВА Олена Олександрівна

**РЕФЛЕКСИВНА ПОЗИЦІЯ НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЧИННИК
ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ ЩОДО
ВПРОВАДЖЕННЯ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ**

*Спецкурс
для слухачів очної форми навчання
в системі післядипломної педагогічної освіти*

За редакцією автора

Підписано до друку 12.09..2023. Формат 60x84 1/16
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 1,16. Обл. вид. арк. 1,25.
Тираж 300 прим. Замовлення № 200923_1

Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»
04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А
тел: +38 (044) 481-38-00; факс: +38 (044) 484-10-96
www.umo.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 7227 від 28.12.2020 р.